

УДК 911.3:338.48:502.4

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШАЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ

І. Рожко *, Л. Безручко **

**Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

***Львівський інститут економіки і туризму,
вул. Л. Українки, 39, м. Львів, 79000, Україна*

Досліджено основні загрози розвитку рекреаційного природокористування на території Шацького національного природного парку. Наведено рекомендації щодо зменшення впливу вивчених загроз на рекреаційну діяльність у межах Шацького Поозер'я. Проаналізовано перспективи подальшого розвитку рекреаційної діяльності на території парку. Запропоновано нові види рекреаційного природокористування в межах досліджуваного об'єкта.

Ключові слова: рекреаційне природокористування, загрози та перспективи, Шацький національний природний парк.

Створення природно-заповідних територій не завжди повністю унеможливило виникнення різноманітних загроз. Це пов'язано із різними чинниками, серед яких – недосконалість природоохоронного законодавства, низька екологічна свідомість, неповноцінне фінансування природоохоронних установ, значна корупція та ін.

З огляду на низьке грошове забезпечення природно-заповідних установ часто вони повинні самі себе фінансувати. Одним із найефективніших методів забезпечення грошових надходжень стає рекреаційне природокористування. Проте різноманітні загрози природним комплексам таких територій суттєво знижують їхню рекреаційну цінність. Не є винятком і Шацький національний природний парк (НПП), у якому існують загрози для розвитку рекреаційного природокористування та перспектив його подальшого розвитку.

Аналіз загроз для природних комплексів Шацького НПП висвітлено у працях Й. Гриб, А. Морозова, Ф. Зузук, І. Залеського та ін [3–5].

Серед основних загроз, які можуть знизити рекреаційний потенціал парку, такі: суцільство з Малоритським комбінатом з виробництва будівельних матеріалів у Білорусі (Хотиславський кар'єр), надмірне рекреаційне навантаження, зниження естетичної привабливості територій, забруднення території твердими побутовими відходами, браконьєрство, скиди каналізаційних відходів в озера, відсутність належної інфраструктури, обмеженість рекреаційних послуг.

Проаналізуємо кожну із цих загроз. Хотиславський кар'єр, розташований у безпосередній близькості до кордонів України, зокрема території Шацького НПП, а саме: оз. Кримне – 17 км, оз. Мошно – 19 км, оз. Пісочне – 20 км, оз. Світязь – 26 км; його площа – близько 240 га, глибина розробки – 35 м із загальним об'ємом розробки 93 млн т піску та 117 млн т крейди. Плановий водовідлив під час осушення кар'єру за проектом у перший рік розробки становив 10 тис. м³ за добу з подальшим збільшенням до

48 тис. м³ за добу, що може призвести до пересушення на території України 40 тис. га сільськогосподарських та лісових угідь, у тому числі 12 тис. га меліорованих земель.

Згідно з дослідженнями Рівненської геологічної експедиції, від водовідведення з кар'єру підземних вод сформується депресійна лійка, яка по ізолінії зниження рівня ґрунтових вод на 1 м досягне розмірів за шириною 21 км, за довжиною – 32 км. За оцінкою Ф. Зузука та І. Залеського, у цю зону потраплять оз. Пісочне, с. Мельники та Гута, а загалом контури проектної депресії проходять за 6 км від оз. Світязь [4, с. 81]. За оцінкою Й. Гриба та Д. Войтишина, функціонування цього родовища сприятиме порушенню екосистеми оз. Світязь на орієнтовну площу 10 км² [3, с. 32]. Ці розрахунки свідчать про суттєву загрозу найбільш цінним рекреаційним об'єктами Шацького НПП – озерам Світязь та Пісочне.

Інша загроза природним комплексам парку – це надмірне рекреаційне навантаження. Сьогодні протягом рекреаційного сезону на території Шацького НПП відпочиває близько 160 тис. осіб, однак проблемою є те, що рекреаційна діяльність концентрується на території близько 1 000 га (2 % від загальної площі) навколо двох озер: Світязь та Пісочне, та ще й протягом літнього періоду (70–80 днів), що завдає непоправної шкоди як самим озерам, так і природним комплексам, які межують з ними [2, с. 1]. Проведені нами дослідження рекреаційної дигресії засвідчують, що найбільшого рекреаційного впливу зазнають ділянки, розміщені в безпосередній близькості до освоєних водних об'єктів (Світязь, Пісочне), а також неподалік закладів відпочинку та туристичних стежок. У таких місцях стадія дигресії становить п'ять, чотири та три. Зокрема, п'ята стадія простежується в урочищах, які безпосередньо межують із закладами відпочинку в чотирьох зонах відпочинку. На відстані 100–200 м за умови неінтенсивного використання така стадія зменшується на один порядок. Зазначимо, що рекреаційна дигресія негативно впливає на естетичну вартість комплексів і суттєво зменшує можливість їхнього використання для відпочинку.

Дослідження естетичної цінності покриття ПТК свідчать про зменшення цього показника саме поблизу рекреаційних об'єктів, а також населених пунктів та промислових об'єктів. У цих місцях показник цінності коливається від одного до трьох з-поміж п'яти. Таке суттєве зниження естетичної привабливості природних комплексів парку спричиняє зменшення рекреаційної привабливості та поступову деградацію ландшафтів.

Ще однією загрозою для організації рекреаційного природокористування є засмічення території твердими побутовими відходами. Зазначимо, що на території парку є тільки один полігон твердих побутових відходів, проте в його межах розташовано 17 населених пунктів. Тому виникає проблема виникнення незаконних звалищ ТПВ поблизу населених пунктів. Окрім того, значне забруднення, особливо прибережних територій, продукують відпочивальники, які викидають сміття просто на місці відпочинку. Адміністрація парку за кошти, отримані від екологічного збору, наймає працівників для прибирання сміття, та такі прибирання проводять тільки в літній період і на незначній території. Водночас протягом року значні забруднення продукують рибалки та любителі пікніків, а смітники розміщені у рекреаційних ділянках виготовлені з поліетиленових пакетів і часто рвуться.

Ще одним негативним явищем, яке зафіксовано на території парку, є браконьєрство, особливо це стосується недозволеного вилову риби. Любительське рибальство є одним з видів утилітарної рекреації. Проте останніми роками частішають випадки несанкціонованого вилову за допомогою сіток навіть у період нересту.

Негативним є і те, що найбільш рекреаційно-цінні об'єкти парку, озера, зазнають теж значного негативного впливу внаслідок скиду каналізаційних стоків з сусідніх рекреаційних закладів та населених пунктів. Дослідження А. Морозової свідчать про суттєву зміну гідрохімічного режиму озер парку. Зокрема, мінералізація води у водоймах змінилась від 126,7 до 478,0 мг/дм³. Найзначніше підвищення сульфатних іонів зареєстроване в оз. Перемут, що пов'язане із потраплянням побутових і комунальних стоків. Автор також виявив посилення процесу евтрофікації озер, що зумовлене збільшенням концентрації азоту і фосфору [5, С. 49].

Зафіксовано і значні недоліки в рекреаційній інфраструктурі. Сьогодні туристична інфраструктура налічує 77 закладів розміщення, з яких найбільшими є пансіонат "Шацькі озера" та санаторій "Лісова пісня". Проте ці заклади часто є в занедбаному стані та потребують суттєвого оновлення. Позитивним є суттєве зростання ролі приватного сектора в обслуговуванні рекреантів, зокрема тут збудовано 15 приватних кафе, близько 25 приватних продуктових магазинів, близько 10 літніх наметових барів, а також значного розмаху набуло здавання приватних будинків, облаштованих для відпочинку, що є доброю основою для розвитку сільського зеленого туризму.

Важливий чинник розвитку туристичного господарства будь-якого регіону – його транспортна інфраструктура. Недоліком її є те, що найближча залізнична станція Ковель розміщена за 40 км від смт. Шацьк. А це зменшує кількість відпочивальників, адже відомо, що найдешевший транспорт сьогодні – залізничний. Що стосується автомобільних доріг, то їхня значна частина перебуває в поганому стані, часто на них ґрунтове покриття. Довжина доріг на території парку становить 83 км, що, на нашу думку, достатнє для розвитку туризму. Перевагою є те, що тут проходять дороги міжнародного (16,5 км) і обласного (20 км) значення, що сприяє приїзду як іноземців, так і туристів з інших областей. З проведених нами соціологічних опитувань між рекреантами виявлено, що 74 % відпочивальників прибуває у Шацький НПП на власному автотранспорті, тому існує потреба в будівництві автомобільних мийок, станцій технічного обслуговування автомобілів, додаткових автозаправних станцій, а також мобільних станцій техобслуговування з евакуаторами. А 26 % прибуває у громадському транспорті, для обслуговування якого відкрито сім автотранспортних станцій.

Однак використання туристами власного транспорту спричиняє додаткове навантаження – шум двигунів, масляні плями, забруднення повітря відпрацьованими газами, забруднення поверхневих вод унаслідок самовільного миття автотранспорту.

Ще одним недоліком розвитку рекреаційної діяльності є обмеження рекреаційних послуг, які надають на території парку. Адже, здебільшого, послуги зводяться до надання місця для ночівлі, а також прокату плавзасобів. Відповідно, відпочинок у межах парку є короткотерміновим, що пов'язано з одноманітністю дозвілля. Водночас значне зосередження відпочивальників на приозерних територіях стає важливою загрозою для функціонування природних комплексів парку. Існує також потреба в урізноманітненні рекреаційних послуг.

Зазначимо, що сьогодні відбуваються перші спроби впровадження нових видів відпочинку на території парку, проте не всі з них природоошадні. Зокрема, сьогодні активно пропонують подорожі територією квадроциклами та джипами, що завдає непоправної шкоди екосистемам. Однак з'являються і безпечніші види відпочинку, зокрема, кінний, велосипедний, пізнавальний і сільський зелений туризм, організовані місцевими жителями.

Щодо вирішення зазначених загроз потрібно зробити такі кроки:

- сприяти міжнародному вирішенню питання, пов'язаного з діяльністю Хотиславського кар'єру;
- більше уваги приділити екологоосвітній та екологовиховній роботі, адже сьогодні вона спрямована на місцевих жителів; потрібно також вести таку діяльність серед відпочивальників відкривши екологоосвітній центр на базі дирекції парку;
- збільшити штрафи за викиди твердих побутових відходів та скиди стічних вод, а також частіше залучати громадські організації та відпочивальників до прибирання сміття;
- провести дослідження щодо можливості підвищення естетичної привабливості порушених ПТК;
- сприяти поліпшенню рекреаційної інфраструктури, залучаючи інвесторів;
- урізноманітнити відпочинок на території парку.

Наголосимо, що рівень перелічених загроз може суттєво зменшитись за подальшого обґрунтованого ведення рекреаційної діяльності на території парку. Зокрема, основним завданням є урізноманітнення видів рекреаційної діяльності залученням безпечніших видів відпочинку.

Оцінка придатності ПТК Шацького НПП для різних видів рекреаційного природокористування свідчить про можливість розширення переліку пропонованих на цій території туристичних послуг. Зокрема, населені пункти парку придатні для сільського зеленого туризму, що дає змогу розвивати його в усіх селах. Можливий розвиток у межах населених пунктів також історико-культурного пізнавального туризму, чому сприяє значна кількість архітектурних пам'яток та своєрідність збереженої тут поліської культури.

Озерні комплекси найбільше придатні для пізнавального туризму. Сьогодні з-поміж рекреаційно неосвоєних водних об'єктів придатними для різних видів рекреаційного природокористування є озера Пулемецьке, Острів'янське, Велике Чорне, Люцимер, що пов'язано з можливістю використання їх для відпочинку в усі сезони року. Можлива також організація зимових видів відпочинку, серед яких ковзанярство, лижний туризм та зимовий в'їдсерфінг.

Виконані дослідження засвідчують, що найбільш придатними для ковзанярського відпочинку є озера Світязь, Пулемецьке, Острів'янське, Пісочне, Велике Чорне та Люцимер. Сьогодні місцеві жителі взимку катаються на ковзанах замерзлими озерами, проте для туризму цей ресурс не використовують. У разі активного розвитку цього виду відпочинку можливе також залучення численних меліоративних каналів на території парку.

Для розвитку зимового в'їдсерфінгу придатні озера Світязь, Пулемецьке, Пісочне, Велике Чорне та Люцимер. Розвитку цього виду спорту сприяють як довготривале замерзання озер, так і вітровий режим території взимку [2, с. 9].

Перспективним для зимового періоду є також організація лижного туризму. Зокрема, цей вид туризму можна проводити неподалік практично всіх населених пунктів парку, чому сприяє наявність густої мережі стежок у лісових масивах парку. Завдяки впровадженню зимових видів рекреаційного природокористування можна подолати ефект сезонності в рекреаційній діяльності.

Задля туристичного освоєння території в осінній та весняний періоди потрібно активно розвивати пізнавальні види туризму, а також утилітарну рекреацію. Найвища перспектива серед пізнавальних видів туризму є для орнітологічного туризму. Серед територій, найбільше придатних для такого туризму, – озера Пулемецьке, Мошне, Лу-

ки, Перемут, Світязь, Пісочне [2, с. 9]. Сьогодні на території парку є дві орнітологічні вежі на берегах озер Пулемецьке та Перемут. Простежується і зацікавлення вітчизняних туристів до такого туризму, зокрема, сьогодні у Львові активно популяризують орнітологічний тур "Пташине царство Галицького національного парку", розроблений туроператором "Відвідай". Щодо утилітарної рекреації, то для неї найбільше придатні лісові масиви східної та південної частин парку. Цей вид рекреації дає змогу суттєво розвантажити найбільш освоєні ділянки парку, а також головно прив'язане до осіннього періоду.

Ще одним перспективним видом туризму в парку є кінний туризм, у 1980-х роках такі екскурсії активно проводили працівники парку, і вони були особливо популярними. Сьогодні адміністрацією парку заплановано відновлення таких екскурсій, однак, на жаль, недостатнє фінансування парку не дає змоги забезпечити виконання запланованого. Виходом може стати залучення місцевого ресурсу, адже сьогодні кінні екскурсії активно проводять підприємці з с. Підманеве. У випадку співробітництва працівників парку з місцевими фермерами можливо було б організувати кінні екскурсії, які перебували б під контролем адміністрації. Зазначимо, що територія парку, за винятком заповідної зони, практично повністю придатна для кінного туризму.

Запланований розвиток і велотуризму, зокрема, передбачено розбудову велосипедної мережі, а також двох міжнародних кільцевих велошляхів. Дослідженнями доведено високу придатність території парку для велотуризму. Підвищує перспективу організації такого туризму і те, що на території парку в заболочених місцевостях дирекція парку розпочала спорудження дерев'яних настилів, які підвищують прохідність, у тому числі для велосипедів. Такі доріжки споруджено між санаторієм "Лісова пісня" та ур. Запісочне. Ще однією передумовою для організації цього виду туризму є активізація прокату велосипедів місцевим населенням. Сьогодні такий прокат є у с. Світязь та в пансіонаті "Шацькі озера".

Мало сьогодні на території парку популяризують пішохідні тури, тому вважаємо за доцільне впроваджувати та розширювати мережу пішохідних шляхів.

Ще одним перспективним видом туризму в парку є розвиток сільського зеленого туризму. Цьому сприяє застарілість рекреаційної інфраструктури та нерентабельність будівництва нових великих закладів відпочинку, адже рекреаційний період триває тільки два місяці. Місцеві жителі активно здають свої домівки туристам, проте цей процес зводиться тільки до здавання місця ночівлі, а перелік додаткових послуг дуже малий. Сьогодні зареєстровано вже дев'ять агроосель, хоча насправді практично кожен у смт Шацьк, селах Світязь та Мельники приймає відпочивальників. Мережа таких агроосель та якість обслуговування з кожним роком зростає, однак вони перебувають у тіні з огляду на недосконалість законодавства у цій сфері, значні податкові стягнення та обов'язкову ліцензію. Крім того, сезон розвитку такого бізнесу триває тільки два місяці, що теж стає негативним чинником для господарювання. Важливим для сільського туризму є те, що, окрім житла, місцеві жителі пропонують інші туристичні продукти. До сільського туризму можна також зачислити приготування місцевими жителями різних продуктів харчування та продаж їх на пляжах. Негативне ж те, що це відбувається хаотично й тому часто порушує природоохоронний режим парку.

Незважаючи на негативні сторони рекреаційної діяльності, розвиток сільського зеленого туризму сприяє вирішенню низки проблем, зокрема, соціально-економічних.

Розвиток сільського зеленого туризму спонукає до поліпшення благоустрою сільських садиб, вулиць і сіл загалом; стимулює розвиток соціальної інфраструктури. При-

кладом таких позитивних змін є розбудова сіл Мельники, Світязь та Пульмо, новозбудовані будинки яких відповідають усім вимогам відпочивальників. Розвивається сфера обслуговування району. Останніми роками тут побудовано супермаркет, низку магазинів та кафе, у літній період добре функціонує транспортне сполучення між селами [1, с. 4].

Придатність території парку для різних видів рекреаційного природокористування сприяє розбудові туристичної мережі. Таку мережу запропоновано в праці [6]. Також вважаємо за доцільне включити територію Шацького НПП у мережу різного рангу туристичних шляхів. Можливе створення міжнародного велосипедного шляху, чому сприятиме утворення міжнародного переходу біля с. Адамчуки. Що стосується мережі національних шляхів, то наголосимо, що пішохідний шлях №4 закінчується саме у смт Шацьк, і це створює значні перспективи для розвитку пішого туризму у НПП. Уважаємо за доцільне включити територію парку і до національних велосипедних шляхів, зокрема, це можливе за умови продовження шляхів № 1 та 3 від м. Луцьк до Шацького НПП [7].

Можливе також створення на базі парку регіональних Поліських шляхів, які можуть включати природоохоронні об'єкти, розташовані в межах Українського Полісся. А Шацький НПП, як один із найбільших їхніх представників, повинен відігравати значну роль у формуванні мережі туристичних шляхів.

Організація рекреаційного природокористування на території Шацького НПП потребує тісної співпраці адміністрації парку та місцевих жителів. На жаль, сьогодні такої співпраці немає. У майбутньому місцеві підприємці та власники агроосель можуть здавати спортивний інвентар та проводити екскурсії самостійно. У цьому разі певний відсоток від надходжень потрібно відраховувати адміністрації парку, яка має провести ознакування пропонувананих шляхів і організувати рекреаційний відділ, який проводитиме екскурсії. Важливим етапом було б створення координаційної ради з туризму, у яку, на нашу думку, мають увійти представники адміністрації парку та місцеві жителі, зацікавлені в цій сфері. Значну роль у розвитку розглянутих видів можуть відіграти місцеві туристичні фірми, зокрема, "Світязь-тур", яка сьогодні уже пропонує деякі екскурсії територією парку.

На території Шацького НПП організація рекреаційного природокористування має низку загроз, які пов'язані як із негативними впливами на природні комплекси парку, так і соціально-економічними чинниками. Проте перспективи для подальшого урізноманітнення рекреаційної діяльності є, що дасть змогу розвантажити найбільш освоєні ділянки парку та подолати ефект сезонності, зменшивши вплив зазначених загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Безручко Л.* Перспективи розвитку сільського зеленого туризму на території Шацького національного природного парку / Л. Безручко // Лісове господарство : стан та перспективи розвитку : Матеріали міжнар. наук. конф., 15–17 жовтня 2008. – Львів, 2008. – С. 3–6.
2. *Безручко Л. С.* Еколого-географічне обґрунтування рекреаційного природокористування на території Шацького національного природного парку: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.11. "Конструктивна гео-

- графія і раціональне використання природних ресурсів” / Л.С. Безручко. – Львів, 2010. – 20 с.
3. Гриб Й. В. Хотиславський кар’єр крейди й Шацький природний національний парк – екологічні й економічні проблеми та ризики / Й. В. Гриб, Д. Й. Войтишина // Наук. вісник Волин. ун-ту імені Лесі Українки. Геогр. науки. – 2010. – № 17. – С. 31–34.
 4. Зузук Ф. В. Чи існує загроза існуванню екосистеми Шацького національного природного парку / Ф. В. Зузук, І. І. Залеський // Наук. вісн. Волин. ун-ту ім. Лесі Українки. Геогр. науки. – 2007. – № 11. – Ч. I. – С. 77–81.
 5. Морозова А. О. Гідрохімічний стан та оцінка якості води водойм Шацького національного природного парку / А. О. Морозова // Наук. вісник Волин. ун-ту імені Лесі Українки. Геогр. науки. – 2009. – № 1. – С. 47–51.
 6. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об’єктів Шацького національного природного парку (Доповнення). – К. : Науковий центр заповідної справи, 2005. – 226 с.
 7. Туристичні шляхи Львівщини : каталог. – Львів : Дизайн-студія “Папуга”, 2010. – 24 с.

*Стаття: надійшла до редакції 10.04.2013
доопрацьована 2.06.2013
прийнята до друку 12.07.2013*

PROSPECTS AND THREATS OF DEVELOPMENT OF RECREATIONAL ACTIVITY ARE IN SHATSK NATIONAL NATURAL PARK

I. Rozhko*, L. Bezruchko**

**Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenka Str., 41, Lviv, 79000, Ukraine*

***Lviv institute of economy and tourism,
L. Ukrainki Str., 39, Lviv, 79000, Ukraine*

The basic threats of development recreational usage of nature on the territory of Shatsk national natural park. Recommendations are given in regard to reduction to influence of the studied threats on recreational activity within the limits of Shatsk of Poozerya. The prospects of further development of recreational activity are analyzed on territory of park. The new types of recreational usage of nature are offered within the limits of the investigated object.

Key words: recreational usage of nature, threats and prospects, Shatsk national natural park.

ПЕРСПЕКТИВЫ И УГРОЗЫ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ШАЦКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ПРИРОДНОМ ПАРКЕ

И. Рожко*, Л. Безручко**

**Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина*

***Львовский институт экономики и туризма, ул. Л. Украинки, 39
г. Львов, 79000, Украина*

Исследовано основные угрозы развития рекреационного природопользования на территории Шацкого национального природного парка. Приведено рекомендации относительно уменьшения влияния изученных угроз на рекреационную деятельность в пределах Шацкого Поозерья. Проанализировано перспективы дальнейшего развития рекреационной деятельности на территории парка. Предложено новые виды рекреационного природопользования в пределах исследуемого объекта.

Ключевые слова: рекреационное природопользование, угрозы и перспективы, Шацкий национальный парк.